Рожко О.Д.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів,
грошового обігу та кредиту
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ

Проаналізовано основні теорії державних фінансів. Зроблено акцент на необхідності теоретичної основи реалізації державної фінансової політики. Визначено напрями розвитку теорій державних фінансів на сучасному етапі.

The basic theories of public finances are analyzed in the article. Accent on the necessity of theoretical basis of realization of public financial policy is done. Directions for the development of theories of public finances in the modern stage are considered.

Ключові слова: державні фінанси, теорія фінансів, фінансова наука, фінансова політика, державний бюджет.

Формування теорій державних фінансів нерозривно пов'язане із самим існуванням держави та здійсненням її функцій. Наука про державні фінанси передбачає вивчення способів одержання й раціонального перерозподілу коштів державою. Об'єктивним ідеалом фінансового господарства можна вважати таку організацію цих способів, коли держава може ефективно виконувати свої функції, а при переході коштів від підприємств і домашніх господарств не погіршується їх економічне становище. Кошти, залучені із приватного сектору економіки, повинні відтворюватись у вигляді відповідного набору ефективних і корисних послуг, наданих державою приватному сектору — фірмам і домашнім господарствам.

Очевидно, що розуміння сутності державних видатків випливає з поняття про сутність держави, її ролі й функцій, обумовлюється організацією держави, формою правління, адміністративним устроєм, завданнями економічної політики, наявністю державного й суспільного фінансового контролю тощо. Таким чином, предметом науки про державні фінанси є дослідження способів найкращого задоволення матеріальних і грошових потреб держави. Це наука про суспільне господарство, покликана визначити норми, що повинні дотримуватися при одержанні матеріальних коштів на суспільні потреби.

Виходячи зі сказаного, можна стверджувати, що теорії державних фінансів постійно еволюціонують, адже й сама держава постійно змінюється. К. Віксель зазначав: "Теорія державних фінансів завжди повинна... враховувати політичні умови. Потрібно відкинути ортодоксальні концепції, що ґрунтуються на застарілій політичній філософії, та просуватися вперед, до розкриття таємниці рушійних

© Рожко О.Д., 2009

сил прогресу й суспільного розвитку"[1]. Тому й сьогодні вивчення еволюції теоретичних концепцій державних фінансів є актуальним.

Дослідженню питань розвитку науки про державні фінанси присвятили свої праці такі науковці, як В. Андрущенко, В. Базилевич, Ш. Бланкарт, Д. Брюмерхоф, О. Василик, І. Лютий, В. Пушкарьова, Л. Якобсон та ін. Утім, на сьогодні існує гостра потреба в комплексному розгляді й визначенні тенденцій розвитку теорій державних фінансів. Отож метою статті є аналіз основних теоретичних концепцій державних фінансів та з'ясування сучасних напрямів розвитку науки про них.

Слід зауважити, що в давньому світі фінансова наука, якщо взагалі доречно говорити про існування саме такої науки, мала виключно прикладний і етичний характер. Існування держави передбачало збір податків і витрачання основної їх частини на безпеку й інфраструктуру, й саме цим питанням були присвячені окремі фрагменти праць, у першу чергу, Ксенофонта, Платона, Арістотеля. У середні віки цієї науки також майже не існувало внаслідок слабкого розвитку фінансового господарства. Проте представники філософської школи схоластів, і насамперед Т. Аквінський, активно розвивали думку про право государя в інтересах суспільного добробуту використовувати податки, якщо не вистачає домена або регалій. Однак Т. Аквінський висловлюється проти державних боргів, які, на його думку, підривають повагу підданих до государя й послаблюють державу[2].

Часом виникнення науки про державні фінанси можна вважати лише XV століття. Спочатку вона розвивалася в італійських і німецьких торговельних містах-державах, князівствах і республіках. Можна стверджувати, що це був період меркантилізму в її розвитку, для якого характерний тісний взаємозв'язок досліджень проблем оподаткування (насамперед акцизів) та розвитку зовнішньої і внутрішньої торгівлі.

До авторів, яким фінансова наука зобов'язана своїм виникненням, належать передусім Д. Карафа, М. Пальмьєрі, Ф. Гвіччардіні і Дж. Ботеро, котрих видатний американський економіст Й.А. Шумпетер пропонував називати "камералістами"[3].

На наш погляд, саме Діомеде Карафа може вважатися родоначальником фінансової науки. Він виступав за помірні податки, за необхідність і бажаність зіставлення доходів і видатків, за спрямування додаткових доходів на зростання загального добробуту, але рішуче висловлювався проти всіх видів позик. Д. Карафа вважав за основу для фінансового процвітання заохочення зовнішньої і внутрішньої торгівлі. Втім, його праці мали нормативний характер, у них немає спроб проаналізувати ситуацію й навіть описати конкретні господарські випадки.

---

[1] *Бьюкенен Дж.* Конституция экономической политики // Вопросы экономики. — 1994. — № 6. — С. 24.

[2] *Аквінський Т.* Коментарі до Арістотелевої "Політики" / О. Кислюк (пер.). — К.: Основи, 2000. — 796 с.

[3] *Шумпетер Й.А.* История экономического анализа. Т. 1. — СПб., 2001. — С. 202.

Погляди схоластів і меркантилістів вплинули на фінансову теорію французького вченого Жана Бодена, ім'я якого безпосередньо пов'язане з поглибленням аналізу фінансової науки. У його класичному творі "Шість книг про республіку"[4] подається розгорнутий систематичний огляд питань державних фінансів. Ж. Боден був противником збільшення податків, а для формування бази оподаткування рекомендував провести перепис населення. У шостій частині своєї праці він докладно розглянув багато ключових понять фінансової науки, особливо в частині доходів.

Починаючи з видатного англійського економіста Уїльяма Петті, наука про державні фінанси розвивається поряд із наукою про державу й економічною теорією (в той період — політичною економією). Праця У. Петті "Трактат про податки і збори"[5] поставила крапку в розмежуванні меркантелізму і класичної теорії в науці про державні фінанси. Він розглядає причини і шляхи зменшення тягаря видатків, різні способи оподаткування (земельний податок, мито, подушний податок, десятину й акциз), а також їх адміністрування аж до покарань за несплату.

Варто згадати також про внесок у розвиток фінансової науки епохи Просвіти видатного філософа Томаса Гоббса. У третій частині своєї трилогії "Основи філософії" "Про громадянина"[6] він говорить про абсолютне право государя обкладати підданих податками. Разом із тим Т. Гоббс вказує на необхідність дотримання помірності й рівномірності в розподілі податків, при цьому він надає перевагу непрямим податкам які, на його думку, повинні сплачуватися пропорційно майновому стану платника.

Трохи пізніше на перший план виступають підходи до оподаткування, згідно з якими перевага надається прямим податкам. Прибічником цього напряму є Джон Локк, котрий у своїй праці "Деякі міркування про наслідки зниження процента і зростання вартості грошей" докладно пише про пряме оподаткування, висловлюючи при цьому важливу думку щодо введення єдиного податку, яка згодом використовувалася різними фінансовими школами. Дж. Локк намагався довести, що у країні, де переважає землеробство, податкове навантаження припадає на земельну власність. Більше того, всі інші податки, особливо на товари, в кінцевому підсумку теж сплачує землевласник[7].

Серед праць французьких фахівців варто відзначити "Проект королівської десятини" Себастьяна Вобана[8], де автор аналізує та критикує сучасну йому французьку фінансову систему, наслідками функціонування якої є бідність народу й господарський занепад країни. Він пропонує замінити всі існуючі податки одним —

---

[4] *Bodin J.* Les six livres de la Republique. — P., 1986.

[5] *Петти В.* Экономические и статистические работы. — М.: Директмедиа Паблишинг, 2007.

[6] *Гоббс Т.* Основы философии. Ч. 3. О гражданине. — 1646 // Цифровая библиотека: [Електр. ресурс]. —http://filosof.historic.ru/books.

[7] *John Locke.* Locke on money / Ed. by P. Kelly. — Oxford, 1991.

[8] *Vauban S.* La dime royale. — P., 2004.

королівською десятиною. Ця ідея, очевидно, була навіяна багаторічною середньовічною практикою церковної десятини.

Сучасник С. Вобана Пьєр де Буагільбер залишив ряд праць із питань державних фінансів. Імовірно, він перший докладно зупинився на питанні взаємозв'язку видатків і доходів та їх збалансованості, вирішивши його зовсім по-іншому — за рахунок збільшення оподаткування забезпечених, які накопичили своє багатство шляхом "злочинів і насильства".

Вагомий внесок у становлення фінансової науки зробили Франсуа Кене й очолювана ним школа фізіократів. У ряді своїх праць він доводив таку думку: оскільки сільське господарство є єдиним кінцевим джерелом багатства, державні фінанси можна значно спростити, ввівши єдиний прямий сільськогосподарський або земельний податок, що стягуватиметься пропорційно земельній ренті[9]. Крім того, фізіократи помітно вплинули на розвиток інших галузей науки про державні фінанси. Вони долучили фінансові явища до сфери дослідження політичної економії й тим сприяли їх подальшій науковій розробці. Своїм ученням про чистий дохід вони поклали початок важливим для питань оподаткування теоріям поземельної ренти й доходу, зробили істотний внесок у аналіз недоліків і перспектив прямого й непрямого оподаткування.

Безперечно, вершиною науки про державні фінанси стали праці німецького економіста Йохана фон Юсті, найкращою з яких є "Система державних фінансів"[10], де викладено сучасні йому знання про державні фінанси відповідно до камерального підходу у фінансовій науці. Класиками цього напряму вважають також Самуеля фон Пуфендорфа та Йозефа фон Зонненфельса, котрі зосередилися на розробці й вивченні урядових інструкцій для управління державним господарством. Причому питання державних фінансів вони поєднували зі статистичними даними з різних галузей конкретної економіки, які вважалися необхідними для задоволення фіскального інтересу держави.

Наступним етапом розвитку науки про державні фінанси стала всесвітньо відома праця Адама Сміта "Дослідження про природу та причини добробуту націй". А. Сміт став класиком не тільки економічної теорії, а й науки про державні фінанси. Йому належить заслуга з'ясування зв'язку між фінансами, народним господарством, а також залежності фінансового господарства від народного. На думку А. Сміта, оскільки існує три джерела народного багатства: земля, праця й капітал, отже, можливе існування різних форм оподаткування залежно від джерела доходу. Він розглядає податки не кожний окремо, а в загальному взаємозв'язку[11].

---

[9] *Кенэ Ф.* Избранные экономические произведения. — М., 1960.

[10] *Justi J.* System of public finance // Early Economic Thought / Ed. by A. Monroe. — Cambridge, 1927.

[11] *Сміт А.* Дослідження про природу та причини добробуту націй. — К.: Port-Royal, 2001.

Довгий час у фінансовій науці точилися суперечки про природу фінансових явищ. Деякі теоретики намагалися для логічної чіткості пов'язати їх із яким-небудь одним базовим принципом. Завдяки цьому виникла низка фінансових теорій і концепцій залежно від об'єкта дослідження.

Концепція, що ґрунтується на споживанні послуг. Послідовники А. Сміта пов'язували всі фінансові явища зі споживанням. Представником цієї теорії є французький економіст Жан-Батіст Сей. Він акцентував увагу на тому, що державні фінанси є непродуктивним споживанням матеріальних благ. Оскільки таке споживання задля виконання функцій держави неминуче, його необхідно обмежити до мінімально допустимого обсягу.

Відповідно до цієї концепції з того моменту, як кошти платника податків сплачені державі, їх вартість для нього втрачена. Проте, коли ця вартість буде використана державою, вона буде втрачена для всього суспільства. Усякий податок, не пропорційний тій користі, що отримана від держави, є проявом нераціональної й неефективної діяльності цієї держави.

Теорія взаємного обміну. Ряд англійських і французьких авторів, насамперед Ш. Монтеск'є, висунули ідею про те, що в основі державних фінансів — явище обміну, тобто має місце обмін державних послуг на певну частку доходу й майна приватних осіб і підприємств.

Згідно з теорією першоосновою податку є не свавілля держави, а феномен природного порядку. Суспільству необхідна спільна діяльність, і платники податків підтримують її, обмінюючи свої матеріальні засоби на послуги, що надаються державою. Відповідно, держава є виробником суспільних благ, споживачами яких є її громадяни.

Ідея державного виробництва благ. На думку групи німецьких авторів, держава є частиною суспільства, що є виробником нематеріальних багатств, а саме безпеки, правосуддя, освіти тощо, на які перетворюються матеріальні багатства, створені підприємствами й домашніми господарствами.

Такої позиції, зокрема, дотримувався відомий російський економіст німецького походження Генріх Фрідріх фон Шторх. За його словами, "якщо визнати, що дохід нації дорівнює її валовому продукту, то варто також визнати, що ця нація може непродуктивно спожити всю вартість свого річного продукту, не завдавши жодного збитку своєму майбутньому доходу. Продукти, які становлять капітал нації, не можуть бути спожиті"[12].

Отже, за цією теорією держава є значним перетворювачем і виробником нематеріальних благ і послуг. Будь-який вид державних видатків, аби бути продуктивним, повинен у результаті окуповувати витрати і приносити вигоду. Вартість багатств, що забезпечують державні видатки, повністю відновлюється в цінності зроблених ними благ.

[12] *Цвайнерг И.* История экономической мысли в России. 1805—1905. — М., 2008. — С. 65—82.

Концепція страхової установи. Відповідно до неї держава розглядається як своєрідна страхова установа, якій економічні агенти платять за охорону та заощадження своєї власності й багатства певну премію. Отже, основним завданням державних фінансів є якомога ефективніший розподіл виплаченої страхової премії залежно від того ризику, який бере на себе держава за основними видами реалізованих нею функцій.

Найвидатнішим представником цієї теорії є Давид Рікардо. Маючи великий досвід практичної роботи, він вважав, що головним джерелом державних доходів є прибуток підприємств; конкретна форма податку не є суттєвою, однак загальне оподаткування має бути організоване державою ефективно і справедливо. Схожих поглядів дотримувався й Ф. Лассаль. Представники цього теоретичного напряму справили величезний позитивний вплив на розробку питань про прогресивне оподаткування та податки на спадщину й капітал.

Теорія граничної корисності. Більшість учених — класиків маржиналізма, насамперед А. Маршалл і Дж.Б. Кларк, вказували на зв'язок між основними принципами побудови державних фінансів і явищем граничної корисності. Державні доходи й видатки, обумовлені вимогами громадського порядку, — це доходи й видатки підприємств і домашніх господарств, використані на суспільні потреби, корисність яких досить індивідуальна, а цінність визначається суб'єктивно.

За цією теорією державні доходи й видатки оцінюються за середнім показником усіх суб'єктивних оцінок. Необхідність співіснування викликає потребу у витратах кожного економічного агента для загального добробуту. Якщо існують колективні потреби, відмінні від індивідуальних, то задоволення їх може бути досягнуте тільки через використання доходу на користь держави, що виконує необхідні для громадського життя функції. Крім того, саме на принципі градацій суб'єктивних корисностей маржиналісти заснували власну концепцію прогресивного оподаткування. Ряд сучасних дослідників у сфері державних фінансів дотримуються маржиналістської концепції, розглядаючи й оцінюючи діяльність фінансових інститутів держави[13].

Теоретичні джерела сучасних західних концепцій державних фінансів варто шукати у працях західних економістів XIX — початку XX століття. Їх розвиток зумовлений загальними законами руху ринкової економіки та відображає принципові зміни у веденні господарства західних держав. До кінця 1920-х років основу фінансової політики цих держав становили концепції неокласичної школи, основними тезами якої є невтручання держави в економіку, збереження вільної конкуренції, використання ринкового механізму як головного регулятора господарських процесів. Економічна дійсність кінця 1920-х — початку 1930-х років змусила переглянути цей курс, який уже не відповідав вимогам економічного життя.

Із розвитком державно-монополістичного капіталізму в 1930—60-ті роки фінансова політика почала будуватися на базі кейнсіанських і неокейнсіанських

[13] *Buchanan J., Musgrave R.* Public finance and public choice. — Cambridge, 2001.

доктрин. Зазначимо, що фінансова концепція Джона Мейнарда Кейнса виходить із таких основних положень:

1) усі найважливіші проблеми розширеного відтворення варто розв'язувати не з позицій вивчення пропозиції ресурсів, як це робили його попередники, а з позицій попиту, що забезпечує реалізацію ресурсів;

2) капіталістична економіка не може повністю саморегулюватися. В умовах величезного усуспільнення праці й капіталу втручання держави є неминучим. Державне регулювання має істотно доповнити механізм автоматичного регулювання економіки з допомогою цін;

3) економічні кризи надвиробництва виступають на поверхні явищ як недолік попиту, тому проблему рівноваги в економіці варто розв'язувати з погляду попиту. Для цього Дж. Кейнс уводить термін "ефективний попит", що виражає рівновагу між споживанням і виробництвом, доходом і зайнятістю;

4) головним інструментом регулювання економіки є бюджетна політика. На державний бюджет і фінансову політику в цілому покладаються завдання забезпечення зайнятості робочої сили й ефективного використання основного капіталу[14].

Завдяки ідеї про "ефективний попит" була переглянута вся фінансова концепція. Основним інструментом урядового втручання в циклічний розвиток і подолання криз є державні видатки. Їх формування, структуру і зростання Дж. Кейнс вважав досить важливим фактором досягнення "ефективного попиту". Урядовий попит, забезпечений податками й позиками, повинен пожвавити підприємницьку діяльність та зумовити зростання національного доходу й зайнятості. За Дж. Кейнсом, зміни в податковій політиці істотно впливають на основні компоненти попиту — особисте й інвестиційне споживання. Новим є й уведене ним у теорію державних фінансів положення про необхідність зростання державних видатків, що фінансуються з допомогою позик, яке послідовники видатного економіста назвали "принципом дефіцитного фінансування". На думку Дж. Кейнса, державні інвестиції й поточні витрати можна фінансувати в борг; урядові інвестиції, профінансовані з допомогою позик, приведуть до розширення "схильності до інвестування", а фінансування поточних витрат — до збільшення "схильності до споживання". Відтоді обов'язкова відповідність бюджетних видатків доходам стала вважатися анахронізмом, із концепцією "здорових" фінансів було покінчено. Ринок позикових капіталів стає одним із інструментів досягнення "ефективного попиту", а дефіцит державного бюджету перетворюється на спосіб державного регулювання[15].

Таким чином, Дж. Кейнс розробив принципово нову теорію фінансів, спрямовану на регулювання економіки в умовах державно-монополістичного капіталізму. Відповідна фінансова політика була реалізована на практиці його послідовниками

[14] *Кейнс Дж.М.* Общая теория занятости, процента и денег / Н.Н. Любимов (пер. с англ.); Ассоциация российских вузов. — М.: Гелиос АРВ, 1999. — 352 с.

[15] *Пушкарева В.П.* История финансовой мысли и политики налогов. — М., 1996.

(у США — Р. Харродом, А. Оукеном, У. Хеллером, у Великобританії — Дж. Вайсманом, у Франції — Ф. Перру, в Японії — К. Емі, Х. Іто та ін.). У 1940—60-ті роки вона мала успіх і певні позитивні результати.

Екстенсивному типу економічного розвитку відповідав кейнсіанський постулат про необхідність зростання державних видатків. У низці країн Західної Європи було впроваджено соціал-реформістські форми державного регулювання. На цій основі збільшували видатки на оборону, охорону здоров'я, сформувалася ефективна система соціального забезпечення. Фінансова теорія і практика більшості провідних західних держав базувалися на вихідних положеннях теорії Дж. Кейнса аж до 1970-х років.

Унаслідок розвитку економіки, переходу до інтенсивного типу господарювання в умовах НТП та інтернаціоналізації модель функціонування державних фінансів Дж. Кейнса застаріла. Постала потреба в сучасній теорії державного регулювання.

Під впливом зміни умов розширеного відтворення формується концепція "неокласичного синтезу" — теорія рівноваги за неповної зайнятості. Ця нова версія кейнсіанської теорії була розвинена у працях лауреатів Нобелівської премії Дж. Хікса й П. Самуельсона. Кейнсіанські ідеї фіскалізму поєдналися з концепцією неокласиків, що передбачала регулювання економіки з допомогою грошово-кредитної політики (зміна дисконтної ставки, проведення операцій на відкритому ринку, регулювання норм обов'язкових резервів).

Пол Самуельсон впроваджує термін "суспільний товар", під яким розуміються товари й послуги, що надаються державою членам суспільства. "Суспільний товар" має три властивості: неподільність серед членів суспільства, загальну доступність та надання державою (тобто оминаючи ринок, наприклад інформація). Ставиться питання про розподіл ресурсів між державним і приватним секторами: на державний сектор покладається фінансування економічної й соціальної інфраструктур, які в остаточному підсумку максимізують прибуток. На думку П. Самуельсона, завдання фінансової політики полягає в тому, щоб забезпечувати регулювання сфери пропозиції "суспільного товару". При цьому головною метою втручання держави в мікросвіт є досягнення оптимальності урядових видатків, ефективного розподілу й перерозподілу ресурсів між державою, підприємствами та окремими членами суспільства[16].

З кінця 1970-х років у основу фінансової політики Великобританії, США, ФРН і ряду інших країн була покладена неоконсервативна стратегія, пов'язана з неокласичним напрямом економічної думки. Вона знайшла відображення в теорії пропозиції, одним із головних положень якої є обмеження економічної ролі держави, її втручання в господарське життя, й особливо в соціальну сферу. У числі заходів цієї концепції — реприватизація частини державної власності, посилення ринкового механізму конкуренції, перенесення центра ваги в економіці на проблему зростання

[16] Экономическая теория: Учеб. / Под ред. акад. В.И. Видяпина. — Ташкент, 2008.

пропозиції, стимулювання виробництва, його ефективності. Головне місце приділяється підприємцеві, в інтересах якого повинні вироблятися стимули, що підвищують його активність і продуктивність.

У фінансовому плані неоконсервативний напрям (М. Фрідмен, В. Ойкен, Е. Маленбо, Л. Столерю) виходить із необхідності скорочення обсягу перерозподілу національного доходу через фінансову систему, зниження обсягів соціальних видатків, стимулювання зростання заощаджень як джерела виробничого інвестування. Велике значення надається податкам: ставиться завдання їх скорочення і зменшення ступеня прогресивності. Обґрунтовується потреба в боротьбі з бюджетним дефіцитом і породжуваною ним інфляцією.

Теоретики неокласичної школи розглядають категорію державних видатків із точки зору співвідношення факторів виробництва, пропонуючи скоротити загальний обсяг державних інвестицій та змінити їх структуру, зокрема збільшити частку витрат, пов'язаних із заохоченням НТП, розвитком суспільства, науки; при цьому особливе місце відводиться "інвестиціям у людину".

Окрему увагу в теорії неоконсервативної школи приділено податкам. Вони розглядаються як засіб впливу на формування заощаджень, що визначають розмір капітальних вкладень і, в кінцевому підсумку, пропозицію, тобто обсяг виробництва товарів. Податкова політика повинна бути "нейтральною" щодо економіки, що сприяє розвиткові ринку.

Неоконсерватори відновлюють принцип "здорових" фінансів, тобто обов'язкової щорічної рівноваги між бюджетними доходами й видатками, оскільки дефіцитність державного бюджету є серйозною перешкодою для стійкого розвитку економіки, причиною зростання державних боргів та інфляції. Загалом фінансова політика неоконсерваторів мала на меті створення довгострокових стимулів економічного зростання, досягнення довгострокової ефективності суспільного розвитку.

Наприкінці XX ст. фінансова наука характеризувалася активним розвитком, по-перше, теорії корпоративних фінансів, по-друге, теорії інвестицій або інвестиційного аналізу. Треба сказати, що деякі сучасні автори під теорією фінансів розуміють науку про закономірності функціонування фінансових ринків і методи оцінки цінних паперів[17]. І справді, якщо до початку XX століття вона розвивалась як теорія державних фінансів, то починаючи з другої його половини — як теорія ринків капіталу.

Водночас провідні науковці й надалі звертають увагу на проблеми державних фінансів, що відбивається в розвитку теорії суспільних благ (Р. Масгрейв, Е. Ліндаль, Т. Гроувз), теорії державних підприємств (В. Баумоль, Д. Бредфорд), економічної теорії конституції та правил прийняття рішень (Дж. Б'юкенен, Г. Туллок), економічної теорії демократії (А. Даунз, У. Нордгауз, Б. Фрей), теорії оптимального оподаткування (П. Даймонд, Д. Мірліс) та інших[18]. Проблематика питань,

[17] *Боди З., Мертон Р.* Финансы. — М.: Вильямс, 2005. — 592 с.

[18] *Бланкарт Ш.* Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки: Підруч. — К.: Либідь, 2000. — С. 41—45.

які розглядаються представниками цих теорій, дає підстави стверджувати, що теорія державних фінансів є динамічною й сьогодні. Про це свідчить, зокрема, теорія суспільного вибору Джеймса Б'юкенена[19].

Дж. Б'юкенен досліджує проблему, що лежить на перетині двох теорій — економічної й державного управління. Внаслідок дедалі активнішої участі держави в бізнесі й господарському регулюванні постає питання про адекватність прийнятих законів, встановлених податків, розподілених бюджетних коштів, інших рішень владних органів потребам суспільства, а не окремих осіб чи бізнес-груп. Дослідник вважає, що мову слід вести не про пріоритет чи вибір певної політики (неокейнсіанської, монетарної або іншої), а про пошук оптимального рівня державного регулювання й регламентації.

На думку Дж. Б'юкенена, теорія суспільного вибору допомагає визначити принципи створення такої фіскальної системи, з якою могли б погодитися всі громадяни. Одна з найважливіших її переваг полягає в тому, що вона доповнює теорії як державних витрат, так і оподаткування. Податки та бюджетні асигнування повинні розглядатися спільно двома сторонами одного й того ж акту обміну податкових платежів на державні послуги, здійснюваного між державою та одержувачами благ, виборцями (платниками податків).

Особливої актуальності ця теорія набуває в умовах фінансової нестабільності, коли держава потребує підтримки інших учасників ринкових відносин (домогосподарств, юридичних осіб), а вони, у свою чергу, очікують від держави захисту власних інтересів та відповідного обсягу суспільних благ.

На нашу думку, на разі можна виокремити дві основні тенденції розвитку теорії державних фінансів. Це математизація економіки, тобто намагання описати її закони в модельній формі, що потребує визначення її точних параметрів, та використання результатів теоретичної економіки у практиці, тобто в управлінні економічними процесами (як на рівні держави, так і на рівні інших суб'єктів ринкових відносин).

Бурхливий розвиток фінансових ринків викликав посилений інтерес до них із боку науковців і зменшення досліджень у сфері державних фінансів. Але нинішня фінансова криза, каталізаторами якої стали саме світові фінансові ринки, засвідчила доцільність розробки нових теорій фінансів, які розглянули б і поєднали ефективні регулятивні заходи держави з ринковими механізмами. Крім того, ще гостріше постала потреба в теоретичній основі реалізації фінансової політики держави.

Слід наголосити: саме з допомогою фінансової політики, стратегія й тактика якої змінюються залежно від характеру і спрямованості панівної економічної доктрини, здійснюється багатосторонній регулюючий вплив на ринкові відносини та процес розширеного відтворення. Тому правильно вибрана теоретична основа й побудована на ній стратегія державної фінансової політики є запорукою реалізації всіх економічних і соціальних зрушень у країні.

---

[19] *Б'юкенен Дж.М., Масгрейв Р.А.* Суспільні фінанси і суспільний вибір. Два протилежних бачення держави / А.Ю. Іщенко (пер. з англ.). — К.: ВД "КМ Академія", 2004. — 176 с.